

MANŽELSTVÍ VOJENSKÝCH OSOB V PRÁVU KAPITALISTICKÉ SPOLEČNOSTI NA ÚZEMÍ ČSR

Jiří Klabouch

Buržoasním státům poskytl prudký vzestup produktivity práce v kapitalistickém výrobním způsobu značné možnosti k rozšíření a posílení státního aparátu, v tom i stálých armád, které převzaly od absolutistických režimů. U nás byl již v roce 1773¹ při doplňování vojska opuštěn princip dobrovolnosti a armáda byla organizována na podkladě nucených odvodů podle zásady branné povinnosti, která nabývala stále všeobecnějšího a širšího charakteru. V druhé polovině 19. století existují již statisícové stálé armády s krátkodobou presenční službou, počítající nadto s masovým využitím vycvičených záloh v případě válečného konfliktu. Prakticky všechno mužské obyvatelstvo dostává se tak tím nebo oním způsobem do vztahu s vojenskými předpisy.

Poněvadž přímo (alespoň v určitém věku) postihují všechno mužské, a vzhledem k povaze manželství jako svazku mezi mužem a ženou nepřímo i ženské obyvatelstvo, nabývají mimořádné důležitosti zvláštní předpisy manželského práva, které obsahuje buržoasní právní řád pro vojenské osoby a příslušníky jiných ozbrojených útvarů. Odchytky jimi založené vytvářejí ve skutečnosti druhé manželské právo, které platí latentně vedle manželského práva obecného. Tyto odchytky týkají se především způsobilosti uzavřít manželský sňatek a založit rodinu, ale i osobních a majetkových vztahů jak mezi manžely navzájem, tak mezi manželem a jeho ostatními rodinnými příslušníky, modifikující v obojím směru někdy dosti značně ustanovení obecného manželského a rodinného práva. Konkrétní dosah těchto odchylek je různý v měnících se podmínkách, které pro vývoj manželského práva vytváří vývoj vojenské organizace a životní podmínky vojenských osob.

Přibližně během šedesátých let 19. století armáda s doživotní presenční službou nebo dlouholetou kapitulací, vytvořená ještě v době absolutistického feudálního státu, mění se v armádu založenou na široce aplikované všeobecné branné povinnosti s krátkou aktivní službou. Podle toho můžeme vývoj manželských předpisů pro vojenské osoby na našem území

¹ Srv. Archiv český XXV., č. 642; Krofta: Přehled dějin selského stavu, vyd. 1949, str. 403—4. Ke staršímu vojenství Pekař, České katastry vyd. 1932, str. 70—75.

(jde tu o jeden z oborů, které byly po celou dobu trvání kapitalismu jak v historických zemích, tak na Slovensku upraveny jednotně) rozdělit na dvě periody, které odpovídají dvěma hlavním vývojovým stupňům organisace armády buržoasního státu.

V periodě první postihují zvláštní předpisy pro vojenská manželství poměrně užší okruh osob než v periodě druhé, určují však v tomto směru jejich postavení prakticky na celý život. Habsburský stát, ačkoli ždímal z vojáků krev a pot až do poslední kapky, byl ochoten nést v nezbytné míře jen náklad na sustentaci jich samých, a jeho vděčnost nešla tak daleko, aby jim beze všeho poskytl možnost pečovat i o své rodinné příslušníky, jak k tomu byli podle ustanovení o. z. o. (§§ 91, 141) povinni.² Proto je pro zvláštní manželské právo vojenských osob v této době charakteristické především bezohledné omezení jejich způsobilosti uzavřít manželství překážkami, nepostihujícími osoby nevojenské, které měly zaručit, že vznikne co nejmenší počet vojenských rodin. Jen nepatrné kvótě vojáků (4 až 8 %) bylo povoleno uzavřít tzv. manželství první třídy, které se aspoň poněkud podobalo manželství podle představ o. z. o. Ostatní mohli, v nejlepším případě, dosáhnout v tzv. manželství druhé třídy jen chatrné náhražky, která vylučovala trvalé soužití rodiny a ve skutečnosti se institucí manželství podle občanského i církevního práva jen vzdáleně podobala, jak to i sama oficiosní vojenská literatura uznávala.³ Vedl tedy právní režim vojenských manželství v této době k tomu, že byla větší část právě fysicky nejzdatnější složky obyvatelstva vyloučena prakticky na celý život z možnosti založit rodinu a vést spořádaný manželský život.

Zatím co pozůstalé rodinné příslušníky většiny poddůstojníků a mužstva odkazovaly vojenské předpisy výslovně na žebrotu, dbal habsburský stát o to, aby bylo alespoň u pozůstalých v rodinách důstojnických zachováno jisté dekorum. Jejich slušná životní úroveň neměla však být zajištěna na náklad státu, nýbrž na jejich vlastní útraty. To bylo účelem instituce tzv. důstojnických svatebních kaucí, jejichž zřízení bylo nezbytným předpokladem povolení sňatku s důstojníkem, a jejichž výnos sloužil

² Omezení vojenských sňatků jsou zpravidla v zákonných textech první poloviny 19. st. ospravedlňována vojenskými důvody. S upřímností lepší věci hodnou vyložil však skutečné důvody, které k tomu habsburský stát vedly, Tomáš Dolliner, polooficiální znalec manželského práva metternichovského Rakouska: „Ein Soldat mit Weib und Kindern geht ordentlicher Weise den Gefahren seines Standes nicht mit dem Mute entgegen, den Pflicht und Ehre von ihm fordern.... Die Besoldungen eines grossen Theiles der Militär-Personen reichen nicht hin, Weib und Kinder zu erhalten, und Pensionen noch weniger, Witwen und Waisen nach einem oft sehr frühzeitigen Tode des Mannes gegen Noth und Kummer zu sichern. Eine unbegranzte Freyheit der Militär-Personen, sich zu verehelichen, könnte also nicht nur den Kriegsgeist lähmen.... sondern auch dem Staate unerschwingliche Kosten zur Versorgung ihrer Witwen und Waisen aufbürden“ (Handbuch des in Oesterreich geltenden Eherechts I., Wien 1835, str. 120—121).

³ Srv. I. F. Bergmayr, Das bürgerliche Recht der k. k. österreichischen Armee I. (Wien 1827), str. 178.

i za života manžela k doplnění jeho příjmů. Svatební kauce byla současně nástrojem druhé základní tendence manželského práva vojenských osob kapitalistického státu: omezení ve výběru nevěst jen na příslušnice nejmajetnějších vrstev, které z toho vyplývalo, zajišťovalo spojení důstojnického sboru s vládnoucí třídou osobními svazky a jeho materiální zainteresování na stabilitě existujících vlastnických poměrů.

V periodě druhé nastává podstatná změna v tom, že zkrácením služební doby omezení, znemožňující dříve vojákům uzavřít řádné manželství po celý život, stala se pouze dočasnými. Na druhé straně se značně rozšířil okruh osob, podřízených účinnosti zvláštních manželských předpisů, a to jednak rychlým početním vzrůstem armád, jednak rozšířením zvláštních manželských předpisů na všechny osoby i jen odvodem povinné (1858 až 1947), takže jimi bylo nyní dotčeno všechno mužské obyvatelstvo před dokončením presenční služby resp. před vystoupením z odvodního věku. Právní předpisy tu vedle ekonomických faktorů, existenční nejistoty a nízkého výdělku mladých lidí, přímo vynucovaly zvyšování průměrného věku uzavírání manželství, jež se stalo, přes čistě papírové ustanovení § 48 o. z. o., které je připouštělo od 14 let, nemožným ve věku, jenž byl k tomu nejvhodnějším.

Po celou dobu trvání kapitalistického společenského řádu nebylo u nás dosaženo toho, aby byly vyživovacími příspěvky existenčně zajištěny rodiny osob vykonávajících presenční vojenskou službu (jistě podpory dostalo se posléze jen rodinám mobilisovaných záložníků), ale buržoasní stát se v této periodě nemohl již vyhnout tomu, aby zajistil pensemi výživu pozůstalých rodinných příslušníků vojenských osob z povolání. Instituce důstojnických svatebních kaucí zůstala však zachována až do zániku rakousko-uherské monarchie, nabývají za těchto okolností ještě více významu kritéria pro usměrnění výběru nevěst. V předmnichovské republice byly sice důstojnické svatební kauce odstraněny, přece však se i nadále od důstojnických nevěst vyžadovaly určité vlastnosti, které determinovaly konec konců volbu důstojníků stejným směrem.

Bezohledné úsporné zřetele vojenského eráru a snaha připoutat velitelský sbor armády osobními i materiálními svazky co nejtěsněji k vládnoucí třídě byly tedy hlavními důvody toho, že byla v buržoasním právním řádu manželství vojenských osob podrobena zvláštním ustanovením. Jími se stavělo buržoasní právo nejen v cestu životnímu štěstí řady poctivých lidí, ale přímo zabraňovalo společnosti v takovém jejím rozvoji a růstu, jaký umožňovaly objektivní podmínky.

Již v návrhu Codexu Theresianu (díl I., cap. 3, § 1, num. 41—2) bylo počítáno s tím, že manželství osob podléhajících vojenské jurisdikci budou podrobena zvláštním předpisům, a na stejném stanovisku stál i návrh Hortenův (I, 3, § 13), v němž bylo omezení způsobilosti vojen-

ských osob zahrnuto do obecného omezení způsobilosti uzavírat manželství politickými předpisy, na něž tehdy legislativa pod vlivem populacionistických nauk pomýšlela. Josefinský manželský patent č. 117 JGS z r. 1783 (§ 20) a podle něho i Josefinský občanský zákoník č. 591 JGS z r. 1786 (část III., § 24) uložily však znovu výslovně vojenským osobám předkládat písemné svolení vojenských představených k sňatku, prohlásily jejich manželství uzavřená bez takového svolení za neplatná a duchovní správce, kteří by obřad proti tomuto předpisu provedli, postihly trestem. Stejný požadavek opakoval pak první Martiního návrh (I, 3, § 23) a § 79 I. dílu původního návrhu a Západohaličského zákoníka č. 337 JGS z roku 1797. Odtud přešla „překážka vojenského stavu“ jako § 41 do I. dílu návrhu prvního čtení,⁴ při jeho revizi⁵ byl odmítnut požadavek dvorské válečné rady,⁶ aby bylo v zákoníku podrobně stanoveno, které osoby jest rozuměti osobami vojenskými, a ustanovení návrhu prvního čtení přešlo bez dalších změn jako § 53 do revidovaného návrhu a odtud jen s nepatrnou změnou formulační jako § 54 do návrhu superrevidovaného a do Obecného občanského zákoníku č. 946 JGS z roku 1811. Paragraf 54 platil pak bez jakékoli změny až do r. 1949, ačkoli jeho obsah doznal cestou správní reglementace významné změny: § 20 patentu 117/1783, § 24 Josefinského obč. zákoníku i § 54 o. z. o. [a v souladu s nimi i § 41 vojenského předpisu o sňatcích z 10. června 1812]⁷ vytvářejí z nedostatku svolení vojenských představených překážku manželství (Hindernis des Militärstandes), jejíž nedbání má za následek neplatnost manželství [řízení v tomto směru bylo upraveno nařízením dv. válečné rady z 30. srpna 1837 Bd. 65 PGS č. 167], jak věc správně vykládala i tehdejší literatura.⁸ Vojenský předpis o sňatcích ze 14. září 1861,⁹ jehož stanovisko potvrdily pak následující branné zákony, změnil však v § 1 překážku vojenského stavu v pouhou záповěď, jež sňatek proti požadavku § 54 o. z. o. nečinila přes jeho výslovnou textaci neplatným, majíc za následek pouze postižení zúčastněných trestními popř. disciplinárními sankcemi.¹⁰ Byl to ústupek vojenské správy nazírání kanonického práva, které podle konkordátu nahradilo v l. 1856—1868 ustanovení II. hlavy

⁴ Srv. J. Ofner, Der Ur-Entwurf und die Berathungsprotokolle des österr. Allg. bürgerl. Gesetzbuches I., Wien 1888, str. 96. [9. schůze dv. komise ve věcech zákonodárných dne 22. února 1802.]

⁵ Ofner II., str. 341 [134. schůze dne 11. května 1807].

⁶ Otištěn u Ofnera II., str. 336—7 v poznámce 2.

⁷ Otištěn v Prov. GS. Böhmen XVIII., str. 694—717 jako příloha k č. 193, a v Gouttově pokračování Kropatschkovy sbírky sv. X., jako příloha II. k č. 52 na str. 130—159.

⁸ Srv. Dolliner, Handbuch I., str. 120—121; Stubenrauch, Das ABGB, I., Wien 1854, str. 213.

⁹ Publikován oběžníkem ministerstva války CK č. 3851. Komentované vydání od M. Damjanitsche, Wien 1864.

¹⁰ Srv. k tomu E. Mayrhofer, Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern V. (5. vyd., Wien 1901), str. 78 pozn. 3.

o. z. o., a které překážku vojenského stavu neuznávalo. V tomto smyslu platila pak záповěď vojenských manželství až do konce kapitalismu i potom, když byl konkordátní režim manželského práva odstraněn. Zmírňování, dosažené změnou z r. 1861, bylo pouze zdánlivé; přestoupení záповědi mělo u osob, které si vojenskou službu vyvolily jako životní povolání, za následek ztrátu existence, u osob ostatních poměrně vysoké tresty na svobodě a na majetku.

Podmínky, za kterých bylo jednotlivým skupinám vojenských osob povoleno k sňatku udělováno, však v předpisech o. z. o. nenalezneme; stanovily je vojenské předpisy, jejichž vývoj tvoří vlastní historii manželského práva této rozsáhlé a početně stále vzrůstající části obyvatelstva.

*

V době, kdy vzniklo rakouské státní manželské právo, upravoval manželské poměry vojenských osob patent z 29. září 1777 „Von den Heirats-Lizenzen“.¹¹ Po vydání o. z. o. ho nahradila „Vorschrift über die Heirathen in der k. k. Armee“ z 10. června 1812, která byla vystřídána novou „Vorschrift über die Heiraten in der k. k. Landarmee“ ze dne 14. září 1861. Všechny tyto předpisy se vztahují na celou armádu, tj. jak na rakouské, tak na uherské součásti, a jsou založeny v podstatě na stejných principech, takže jejich rozbor je možno podat pohromadě.

Písemné povolení k sňatku, požadované § 54 o. z. o., uděluje důstojníkům majitel, poddůstojníkům a mužstvu velitel pluku, kteří je ovšem smějí vydat jen po splnění určitých, přesně stanovených podmínek. Sňatky uzavřené bez povolení byly neplatné, a manželky měly být od svých manželů neprodleně odloučeny. Vojenské osoby trestány za účast při nepovoleném sňatku podle vojenského trestního práva, civilní účastníci podle sankcí civilních.

Základem manželského práva pro poddůstojníky a mužstvo se stalo rozdělení manželství na dvě třídy (§ 9 pat. z. r. 1777; §§ 33 a 35—36 předp. z r. 1812; § 25 předp. z r. 1861), které zůstalo jeho nejcharakterističtějším rysem až do konce staré monarchie.

Toliko v manželství první třídy byly podrobeny manželka a děti vo-

¹¹ Otištěn v Gouttově pokračování Kropatschkovy sbírky sv. X., jako příloha I. k č. 52, str. 116—130; je totožný s nařízením dv. válečné rady z 20. října 1775 a nařízením vrchního velitelství vojska ze 7. října 1777 u Jaksche, Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache für das Kgr. Böhmen (Prag 1828—1830) sv. II., str. 52—4. Starší úpravu viz v nařízení dv. válečné rady ze 7. února 1750 (Jaksch II., str. 44) a v císařském reskriptu z 8. května 1756 (Jaksch II., str. 16—17), jimiž byla u důstojníků zavedena náležitost písemného svolení k sňatku, prohlášeny za neplatné všechny svatební smlouvy tomu se přičící a na duchovní, kteří by provedli oddávky bez takového povolení, uvaleny tresty.

jákovy vojenské jurisdikci,¹² směly se trvale zdržovat v kasárnách, stěhovaly se s útvarem při přesunech a následovaly ho do pole. Náleželo jim vojenské zaopatření, v případě nemoci ošetření ve vojenském špitále a po smrti živitele jisté odbytné. Avšak povolený počet manželství první třídy byl omezen přesnou kvótou, která byla mizivě nepatrná a nesměla být překročena. Podle § 9 patentu z r. 1777 bylo povoleno u pěchoty na jednu rotu 15, u jízdy na divisi (= eskadronu) 12, u vozatajstva 10 manželství první třídy a toliko u pomocných složek (vojenských pekařů apod.) 10 % stavu.¹³ Podle § 32 předpisu z r. 1812 byly už kvóty stanoveny důsledně v procentech stavu: u pěchoty 8 %, u jízdy 4 %, u pekařů 10 % a toliko tzv. primaplanisté (písaři, zdravotníci, různí řemeslníci v poddůstojnických hodnostech apod.) a štábní personál neměli pevnou kvótu a povolení záleželo od rozhodnutí velitele pluku. Podle § 26 předpisu z r. 1861 byly tyto nepatrné kvóty ještě sníženy: u pěchoty, jízdy, myslivců a dělostřelectva bylo povoleno jen 4 %, u pomocných složek 6 % manželství první třídy z celkového stavu. Ostatním vojákům bylo možno povolit jen manželství druhé třídy.

Tato manželství druhé třídy byla vlastně jen ilusorní. Vojáková žena s dětmi podléhaly civilní jurisdikci a byly podřízeny všem povinnostem z poddanského svazku k vrchnosti, do jejíchž dispoic se svou rodinou nesměl manžel zasahovat. Manželka nesměla bydlet se svým mužem ve vojenských ubikacích, ani sledovat jeho útvar do pole, ale byla povinna zdržovat se ve svém původním bydlišti a také při přeložení pluku do jiné posádky, byť sebe více vzdálené, měla setrvat ve své domovské obci a nesměla se přestěhovat za ním, ledaže by prokázala, že má v místě nové posádky zajištěno zaměstnání postačující k její výživě.

Vojáková rodina byla tak fakticky roztržena, a je pochopitelné, že se za těchto okolností obsah takového manželství musel podstatně lišit od účinků manželství jak je stanovily §§ 90—92 a 139—150 o. z. o. Manželka druhé třídy směla žít se svým mužem toliko tehdy, když obdržel dovolenou; poněvadž voják podle rakouských služebních předpisů nepobíral v takovém případě plný žold, znamenalo to prakticky, že ho žena musela po tuto dobu přiživovat z vlastní kapsy. Snad proto požadovaly vojenské předpisy, aby se sňatkem materiální postavení vojákovo zlepšilo.

V manželství druhé třídy všeobecně nebylo také možno mluvit o po-

¹² Rozdíl civilní a vojenské jurisdikce týkal se nejen jurisdikce světské, ale i duchovní, což bylo v manželských záležitostech praktické v době konkordátního režimu v l. 1857—1868. Hranice kompetence mezi civilní a vojenskou duchovní správou upravil dekret dv. kanceláře z 15. září 1808, Kankova sbírka IX., str. 199—205. Při výkladu různých nejasných termínů starého vojenství jsem zavázán za pomoc vynikajícímu znalci vojenské organizace příteli dr. Jiřímu Kudrnovi.

¹³ Jestliže útvar táhl do pole, směly ho následovat u pěchoty na rotu 3, u jízdy na eskadronu 4 a u vozatajstva a pekařů na oddíl 3 rodiny. Ostatní zůstávaly v ubikacích (§ 9 patentu z r. 1777).

vinnosti manžela poskytovat manželce a dítkám slušnou výživu, jak to za normální pokládaly §§ 91 a 141 o. z. o. Manželka tu byla povinna sama živit sebe i vojákovy děti a neměla ani za života manžela, ani v případě jeho nemoci nebo úmrtí žádných nároků vůči vojenské správě. Proto musela již před povolením sňatku předložit potvrzení vrchnosti, že má majetek dostačující k obživě vlastní i budoucích dětí, nebo že je způsobilá uživit rodinu vlastní prací.¹⁴ V případě, že by pro stáří neb úraz nemohla již vydělávat, „ist selbe in ihren Geburtsort zu schleben, und allda gleich andern Bettlern zu verpflegen“.¹⁵

Je pochopitelné, že vyhlídky na takový manželský a rodinný život, který vlastně už ani manželstvím nebyl a vytvářel novou instituci sui generis, nebyly pro nikoho příliš přitažlivé. Nejspíše mohly zlákat dívky z nejubožejších částí poddanského obyvatelstva, sirotky, které neměly co ztratit a spatřovaly v jakémkoli sňatku jediné východisko.¹⁶

Při doživotním trvání vojenské služby (do r. 1802) a později při čtrnáctileté služební době (od r. 1811) s případným dalším prodlužováním o 6 let¹⁷ je pochopitelné, že vojenská administrativa mohla počítat se zoufalou snahou vojáků dosáhnout povolení k sňatku první třídy nebo povýšení manželství druhé třídy do této kategorie. Vojenská správa se vši vypočítavostí se neostýchala využívat jejich nejsoukromějších citů k tomu, aby při povolování favorisovala své oblíbence a udržela lákavými sliby ve službě ty vysloužilce, na nichž měla zájem, nebo aby získala z ciziny dobrovolníky, kteří si povolení sňatku první třídy kladli jako podmínku kapitulace; v takových případech směla být dokonce dočasně překročena povolená kvóta manželství první třídy, ačciže na úkor dalších čekatelů, domácích vojáků.¹⁸ Za těchto okolností se ovšem manželství první třídy prostí vojáci po celý život nedočkali a těšili se z něho jen feldvéblové, kaprálové a jiní pomahači vojenské vrchnosti, kteří byli u představených dobře zapsáni. Vojákům židovského vyznání zakázal § 39 předpisu z r. 1812 dokonce uzavírat sňatky vůbec, a teprve dekret

¹⁴ Podle dv. dekretu ze 14. října 1775 (J a k s c h II., str. 52) pokládalo se za dostatečné, jestliže žena vydělávala nejméně 5 kr. denně. Podle nařízení českého gubernia z 9. června 1785 (J a k s c h II., str. 55—56) měla vrchnost vydat potvrzení, že nevěsta má dostatečné jmění neb má naději takové získat, nebo že se živí poctivou prací a není prostitutkou.

¹⁵ § 9 patentu z r. 1777 in fine; podobně již dv. dekret z 9. prosince 1775 u J a k s c h e II., str. 54.

¹⁶ Snad proto upozorňují vojenské předpisy výslovně, že se nevěsta nesmí sňatkem s vojákem vymknout svým povinnostem k vrchnosti a zejména ne sirotčím létům (§ 10 patentu z r. 1777, § 31 předpisu z r. 1812). Podle nařízení vrchního velitelství vojska z 15. května 1781 (J a k s c h II., str. 55) nesmí představený vydat vojákově souhlas ani k manželství první třídy, jestliže se tento nevykáže písemným svolením k sňatku od vrchnosti nevěstiny.

¹⁷ K délce trvání vojenské služby podrobněji G. K l i n g e r, Praktischer Rathgeber in Militair-Angelegenheiten und Judensachen I., Brünn 1826, str. 15—16. V letech 1802—1811 byla služební doba různá u různých zbraní a služeb od 10 do 14 let.

¹⁸ § 13 patentu z r. 1777; §§ 34 a 40 předpisu z r. 1812.

dv. kanceláře ze 7. března 1815 je zase s křesťanskými zrovnoprávnil. Za to vše požívali vojáci jediné výhody v tom, že od nich nesměly být vybírány žádné svatební taxy (§ 14 pat. z r. 1777).

Tato omezovací ustanovení nevztahovala se však jen na pravidelné vojsko, ale ještě i na další rozsáhlý okruh osob, které byly podrobeny vojenské jurisdikci. Byli to zejména dlouhodobí vojenští dovolenci, kteří si museli k sňatku obstarat stejné povolení od svého pluku jako aktivní vojáci, a jejichž nevěsta musela nadto učinit výslovné prohlášení, že si nebude činit nárok na zajištění od vojenské správy ani následovat svého manžela, až bude zase k službě povolán.¹⁹ Další sem spadající kategorií byli vojenští invalidé; pokud se nalézali v zaopatření vojenských invaliden, směl jim být sňatek povolen jen tehdy, byl-li jejich zdravotní stav takový, že o sebe nemohli sami pečovat, tedy v době, kdy už rozhodně nebylo možno očekávat, že budou s to vést normální manželský život.²⁰ U invalidů propuštěných do soukromé péče se žádalo, aby sňatkem zlepšili své materiální postavení. V obojím případě musela však nevěsta vzít na vědomí, že ani ona, ani její děti nebudou mít žádných nároků vůči vojenskému eráru a musila prokázat, že je způsobilá uživit se sama. Stejná omezení vztahovala se také na civilní služebnictvo důstojníků, na zeměbrance, civilní zaměstnance institucí podřízených dv. válečné radě apod.²¹ Příslušníkům policejního sboru a tzv. zemským dragounům u krajských úřadů povoloval sňatek jejich nadřízený úřad taktéž proti předložení reversu nevěsty, jímž se zříká všech nároků na vojenská benefícia (§ 3 předpisu z r. 1812). Nařízením dv. válečné rady z 20. září 1821 N 3026 byly předpisy normály z r. 1812 vztaženy i na četnictvo (pro poddůstojníky a mužstvo stanovena kvóta 6 0/0 manželství první třídy), a to zůstalo v platnosti i po rozšíření četnictva do našich zemí cíś. nařízením č. 272/1849 ř. z. a po reorganisaci četnictva organickým zákonem z 18. ledna 1850 č. 19 ř. z.²²

U válečného námořnictva bylo povolování sňatků upraveno nařízením z 27. července 1821 M 1750 tak, že u mužstva bylo povoleno 8 0/0 stavu manželství první třídy, zato kadetům zakázána ženitba vůbec.²³ Předpis o sňatcích u válečného námořnictva z 1. července 1863,²⁴ založený na stejných principech jako vojenský předpis z r. 1861, stanovil v § 26 kvótu manželství první třídy u námořníků na 6 0/0, u námořní pěchoty na 4 0/0 systemisovaného stavu.

¹⁹ Srv. Dolliner, Handbuch I., str. 127—8.

²⁰ § 11 patentu z r. 1777; § 37 předpisu z r. 1812.

²¹ Dolliner, Handbuch I., str. 132—133; úprava oběžníkem dv. válečné rady z 25. listopadu 1826 N 3298 u Bergmayra I., str. 82—92.

²² K tomu srv. Stubenrauch I., str. 214.

²³ Bergmayr I., str. 75 a 121.

²⁴ Otištěn u Damianitsche, Vorschrift über die Heiraten, str. 30—51.

Jestliže tedy při úpravě manželských předpisů pro poddůstojníky a mužstvo rakouské armády bylo směřodlatné úsporné hledisko erární kasy, kterému byly bezohledně obětovány osobní vztahy většiny vojáků, uplatňuje se v analogických předpisech platných pro důstojníky vedle toho i tendence, připoutat důstojnický sbor, jako zvláště důležitou součást státního mechanismu způsobem života, osobními i majetkovými svazky, způsobem myšlení a předsudky k vládnoucí třídě.

„V zájmu služby“ se sice ani u důstojníků nedoporučuje povolovat mnoho ženiteb (§ 2 pat. z r. 1777) a od r. 1812 je také pro ně stanovena přímo určitá kvóta manželství ($\frac{1}{6}$ celkového počtu u pluku),²⁵ neběží však o omezení tak kategorické jako u mužstva, neboť je povoleno kvótu překročit, jestliže sňatek slibuje přinést důstojníkovi mimořádné výhody (rozuměj: majetkové),²⁶ o které by ho zamítnutí žádosti připravilo. Povolení k sňatku je vedle toho podmíněno, na rozdíl od mužstva, ještě i určitými vlastnostmi nevěsty; tato musí pocházet z manželského lože a z takové rodiny, aby „unanständige Heirath“ nesnížila vážnost vojenského stavu. Zejména však musí disponovat určitým jměním, z něhož má být po dobu manželství a potom v době jejího vdovství zaručen „der standesmäßige Unterhalt“ důstojnickovy rodiny.²⁷

Vojenská správa sama uznávala, že z platů, které důstojníkům vyplácí, nelze žít příliš na vysoké noze; proto byla vojenskými manželskými předpisy zavedena instituce důstojnických svatebních kaucí, jejichž zřízení, přezkoumané a potvrzené dvorskou válečnou radou, bylo nezbytným předpokladem k povolení manželství. Zřízením kaucí pozbývala ovšem nevěsta nároku na pensí.

Svatební kauce²⁸ záležela v deposici poměrně značného majetku (výše byla odstupňována podle ženichovy hodnosti),²⁹ z něhož plynoucí renta představovala onen vedlejší příjem důstojnických manželů, nutný podle

²⁵ § 5 předpisu z r. 1812; § 4 předpisu z r. 1861. Pomocným složkám a vojenskému úřednictvu byla podle § 6 předpisu z r. 1861 kvóta zvýšena na polovinu stavu. Pro výpočet kvóty vyšly instrukce nařízením dv. válečné rady z 24. ledna 1817 M 367, viz Bergmayr I., str. 95. U válečného loďstva podle § 4 normály z r. 1863 platily stejné předpisy.

²⁶ Nařízení dv. válečné rady z 28. května 1826 N 1519 vyložilo dokonce výslovně, že za takový mimořádný prospěch nelze považovat, jestliže z manželství slibují vzejít vedle důchodu z kaucí jen takové příjmy, které sotva postačují ke krytí běžných potřeb, nebo jsou nestálé a nejisté, srv. Bergmayr I., str. 93—94.

²⁷ K tomu srv. § 2 patentu z r. 1777, § 5 předpisu z r. 1812 a § 3 předpisu z r. 1861.

²⁸ K tomu viz předpisy §§ 3—7 patentu z r. 1777 a §§ 6—29 normály z r. 1812. Nejstarší známý mi předpis, který vyžaduje důstojnické svatební kauce, je Militärreglement z r. 1768, otištěný u Jaksche II., str. 47. Předpisy z padesátých let, citované v pozn. 11, zmínky o nich ještě nemají.

²⁹ § 3 patentu z r. 1777 vyměřuje kauci výškou částky, která musela být deponována, předpis z r. 1812 a ostatní následující až do r. 1907 pak přímo výši ročního důchodu, který musel z podstaty plynout. Podle toho byly rozlišovány čtyři třídy důstojnických manželství; novou výši důchodu v jednotkách konvenční měny stanovil potom oběžník z 8. února 1827 N 385 (Bergmayr I., str. 97—8):

zpátečnických představ rakouských vojenských hodnostářů k udržení vážnosti důstojnického sboru a jeho exklusivního společenského postavení. Renta měla plynout buď z dluhopisů veřejných či soukromých, hypotekárně zajištěných, nebo jako důchod z reality, zajištěný zápisem v pozemkových knihách podle 5% úrokové sazby.³⁰ Příslušné doklady byly depónovány u dvorské válečné rady. Jmenní, z něhož byla kauce zřízena, nabývalo privilegovaného občanskoprávního postavení. Jeho výnos směl být postižen obstavkami jen do čtvrtiny, popř. třetiny výše, podstata směla být zatížena bez omezení, ovšem exekuce byla proveditelná teprve po vrácení kauce (proti ust. §§ 230 a 1374 o. z. o.). K tomu mohlo dojít jen tehdy, jestliže manžel opustil vojenskou službu, nebo když vdova zemřela, resp. znovu se provdala za civilní osobu. Sňatek uzavřený, aniž by byla kauce zřízena, měl vzápětí propuštění důstojníka z armády a disciplinární potrestání představeného, který povolení k sňatku udělil.

Předpis o vojenských sňatcích z r. 1861 přinesl vedle nové výměry výše kaucí³¹ v § 6 významnou změnu v tom, že uložil důstojníkům mladším třiceti let zřizovat kauce ve dvojnásobné výši, než jaká odpovídala jejich hodnosti, čímž bylo ještě více ztíženo postavení právě mladých petentů.

*

Katastrofální porážky, které utrpěla císařská armáda v padesátých a šedesátých letech na italských a českých bojištích, donutily konečně rozhodující kruhy monarchie k provedení dalekosáhlé reorganisace, která měla pozdvihnout rakouskou armádu na úroveň armád ostatních vyspělých evropských států a znovu upevnit otřesené velmocenské postavení habsburské říše v evropské politice. Došlo sice k podstatnému zkrácení služební doby,³² ale důslednou aplikací všeobecné branné povinnosti nabyla armáda masové podoby. Novou organizací, na jejíž utváření již působily také nové ústavněprávní poměry vzniklé rakousko-uherskými vy-

	1812 (víd. měna)	1827 (konv. měna)
1. třída — pensionovaní generálové (aktivní se směli ženit bez kaucí)	800 fl.	600 fl.
2. třída — vyšší důstojníci	600 fl.	500 fl.
3. třída — nižší důstojníci	400 fl.	500 fl.
4. třída — pomocné složky (lékaři, účetní ap.)	200 fl.	150 fl.

Pro důstojníky námořnictva byly kauce vyměřeny nařízením z 27. července 1821 M 1750 a z 8. února 1827 N 385, srv. Bergmayr I., 99.

³⁰ O zajištění kaucí a o druzích majetku k tomu způsobilých vyšla potom řada nařízení, která sepsuje Bergmayr I., str. 98—120.

³¹ Pro pensionované generály a pro důstojníky zbraní předepsán roční důchod 600 zl. rakouské měny, pro důstojníky pomocných složek 400 zl., pro vojenské lékaře 300 zl., pro nižší zdravotnický personál 200 zl.

³² U armády byla od r. 1845 služba osmiletá, od r. 1868 tříletá a od r. 1912 u některých zbraní dvouletá, u námořnictva tříletá později čtyřletá, u zeměbrany původně osmínedělní, od r. 1893 dvouletá.

rovnáním z r. 1867, byla podstatně změněna tvářnost stálého vojska a jeho doplňování, což se nemohlo neprojevit také v provedení § 54 o. z. o. zvláštními předpisy pro vojenská manželství.

Pro vývoj manželského práva je především příznačné, že neobyčejně vzrostl sociální dosah zvláštních vojenských manželských předpisů. Již císařský patent o doplňování vojska ze dne 29. září 1858 č. 167 ř. z. zakázal v § 8 vstupovat bez zvláštního povolení do manželství všem, kdo jsou povinni brannou službou, pokud by neprošli dvěma odvody nebo nebyli k vojenské službě očividně neschopní. Císařské nařízení z 28. prosince 1866 č. 2 ř. z. ex 1867 rozšířilo v § 3 tento zákaz i na třetí věkový stupeň, což bylo potvrzeno čl. 5 zákona z 10. listopadu 1867 č. 133 ř. z. V souladu s tím vztahuje pak § 44 branného zákona č. 151/1868 ř. z. záповěď manželství bez zvláštního povolení na všechny osoby odvodem povinné až do vystoupení z tzv. třetí věkové třídy, tj. pokud nebyly u tří odvodů uznány za naprosto nezpůsobilé vojenské služby. Vzhledem k všeobecné branné povinnosti (§ 1 zák. 151/68) to znamenalo, že se žádný občan říše mužského pohlaví (vyjímaje toliko notorické mrzáky) neměl oženit do 22 (od r. 1889 do 23) let svého věku bez povolení, které udílelo ministerstvo zeměbrany, jež k tomu mohlo delegovat zemský politický úřad.³³ Přestoupení tohoto zákazu od r. 1861 nečinilo sice už uzavřené manželství neplatným, ale pokutovalo se poměrně značnou částkou (do 1000 zl.) nebo vazbou do 6 měsíců (§ 45 zák. 151/68). Toto ustanovení převzala pak beze změn i novela k brannému zákonu č. 153/1882 ř. z. v §§ 44—5,³⁴ nový branný zákon č. 41/1889 ř. z. (podle § 50 činila pokuta obnos od 30 do 300 zl.),³⁵ i poslední rakouský branný zákon č. 128/1912 ř. z. v § 40 (pokuta za nedodržení činila podle § 70 obnos do 600 K).

Na odvedence, kteří si přáli uzavřít sňatek v době mezi odvodem a nastoupením vojenské služby, byla, pokud jde o povolení manželství, vztažena již ustanovení, platná podle předpisů z l. 1861 a 1863 pro osoby vojenské.³⁶

Tyto předpisy bylo nutno vzhledem k nové organizaci armády doplnit analogickými předpisy pro zeměbranu, nově vzniklou r. 1868. Stalo se tak na základě týchž principů, které byly základem předpisů pro společnou armádu a námořnictvo, a tendence poskytnout zeměbrancům jisté úlevy, která se projevovala na počátku, byla brzy opuštěna. Souviselo to s celkovým vývojem zeměbrany, zřízené původně jen jako pomocný miliční sbor, která byla během doby přizpůsobována pravidelné armádě až

³³ V Čechách se tak stalo zmocněním ministra zeměbrany č. 68/1868 z. z.

³⁴ Prováděcí nařízení min. zeměbrany č. 154/1882 ř. z. čl. XXIV.

³⁵ Provedení v § 19 I. dílu branných předpisů, k tomu viz Mayrhofer, Handbuch V. (vyd. Wien 1901) str. 7—9, a § 9 III. dílu br. předpisů nař. min. zeměbrany č. 207/1890 ř. z.

³⁶ Srv. § 61 zákona 41/1889 ř. z. a § 52 zák. 128/1912 ř. z.

s ní prakticky splynula. Pro mužstvo zeměbrany bylo zavedeno oběžníkem min. zeměbrany z 10. února 1875³⁷ rozdělení manželství na dvě třídy podle předpisů vojenských. Manželství první třídy smělo být povoleno jen dvěma poddůstojníkům z povolání u praporu (přitom se mělo přihlížet k dobré pověsti nevěsty a jejímu majetku), pro ostatní poddůstojníky a mužstvo přicházelo v úvahu jen manželství třídy druhé.

Manželství důstojníků zeměbrany měla být původně (§ 52 br. zák. 151/1868) posuzována jako manželství civilních osob a neměla být tudíž podrobena zvláštním vojenským ustanovením. Novela k brannému zákonu č. 153/1882 ř. z. však tuto úlevu zrušila, a nařízením ministerstva zeměbrany z 8. listopadu 1882 č. 157 ř. z. byl vydán zvláštní předpis o sňatcích gážistů zeměbrany, kde byly podmínky povolení sňatku upraveny shodně s předpisem pro armádu z r. 1861 jak co se týče vlastností nevěsty (odst. 4), tak co se týče výše a způsobu zajištění kaucí (odst. 18). Předpisy z l. 1875 a 1882 zůstaly u zeměbrany v platnosti až do r. 1908, přestože se armádě a námořnictvu dostalo mezi tím předpisů poněkud modernějších.

Tatáž omezení, jakými postihovaly sňatky osob před odvodem a vojáků v aktivní službě branné zákony rakouské, uzákonily také branné zákony uherské, s rakouskými skoro doslova shodně,³⁸ vyhrazující agendu spojenou s povolováním sňatků uherskému ministrovi honvédů. Byly tedy poměry v tomto směru na celém dnešním území našeho státu upraveny i v periodě dualismu jednotně.

Po provedení reorganisace platily zvláštní předpisy pro povolení manželství osobám povinným odvodem, další pro odvedence, odlišné pro vojáky, námořníky a zeměbrance, jiné pro mužstvo a jiné pro důstojníky. Vznikl tím značný zmatek, který vedl k tomu, že se některá okresní hejtmanství (např. ve východních Čechách) obracela na konsistoře s neoprávněnými žádostmi, aby církevní orgány oddávaly mužské osoby mladší 36 let jen proti předložení potvrzení okresního hejtmanství, že proti sňatku není námitek z hlediska branného zákona.³⁹

Dosah § 54 o. z. o. tedy provedením reorganisace velmi podstatně vzrostl; podle předpisů na konci šedesátých let se vytvořila ve skutečnosti situace, že nejen vojáci v aktivní službě, ale všechny mužské osoby v říši do stáří 22—23 let, odvedení pak podle okolností do 24—27 let, se směli oženit jen „výjimečně“ „z důvodů zvláštního zřetele hodných“ přesto, že § 48 o. z. o. povoloval uzavřít manželství všem osobám již od

³⁷ Presidiální číslo 4861/1874, Landwehrverordnungsblatt 1875, 5. St.

³⁸ Viz uherské branné zákony analogické rakouským v zák. čl. XL:1868, VI:1889 (§§ 50, 61), XXX:1912 (§§ 40, 52); zákony o uherské zeměbraně zák. čl. XLl:1868, V:1890, XXXI:1912. Srv. D. M á r k u s, Ungarisches Verwaltungsrecht, Tübingen 1912, str. 526—7, kde však není uvedeno, že omezením podléhaly vedle vojáků v aktivní službě podobně jako v Předlitavsku i všechny osoby odvodem povinné.

³⁹ Srv. M a y r h o f e r V., str. 8, pozn. 4.

14 let věku. S tím korespondovalo i zdvojnásobení svatebních kaucí u důstojníků mladších třiceti let předpisem z r. 1861, takže tendence udržet kádry, s nimiž se počítalo pro službu v linii, v nedobrovolném celibátu, byla v rakouské armádě očividná.

Zkrácení služební doby, které umožnilo zapojit do vojenské služby daleko širší okruh osob než dřívější systém dlouholetých kapitulací, vytvářelo však zcela novou problematiku pokud jde o úpravu vztahů vojáků k jejich rodinným příslušníkům mezi civilním obyvatelstvem.

Ještě císařský patent o doplňování vojska č. 167/1858 ř. z. (§§ 13—24) snažil se, podobně jako všechny starší rakouské předpisy, předejít katastrofálním následkům toho, že živitel rodiny odejde na vojnu, tím, že osvobozoval od vojenské služby otce rodin a samostatné hospodáře, živící rodiče; na vojnu byli odváděni většinou pouze svobodní, jimž manželský život a plnění alimentární povinnosti k rodinným příslušníkům svrchu vyličenými předpisy znemožněny prakticky na celý život a osobní štěstí určitého počtu lidí bylo obětováno nedotknutelnosti již založených rodin a rodinných vztahů velké většiny ostatních.

V nové soustavě doplňování vojska, jak se vytvořila po branném zákonu 151/1868, však neměly mít již takovéto úlevy místa; živitelé rodin byli podrobeni branné povinnosti jako všichni ostatní. Pro jejich rodinné příslušníky nebylo však po celou dobu trvání monarchie zabezpečeno z veřejných prostředků žádné výživné, takže se tito museli nutně octnout v bídě a v existenční nejistotě. Aby bylo takových rodin co nejméně, tomu se snažily předpisy předejít právě vyličeným novým režimem kontroly sňatků, počínaje už u osob odvozem povinných, který znemožňoval až do splnění služební povinnosti sňatek bez zvláštního svolení úřadů vůbec. Aby pak byly zmírněny sociální důsledky odchodu živitele do presenční služby v těch výjimečných případech, kdy rodiny před živitelovým nástupem vojenské služby přece jen vznikly, byli tito s ostatními osobami, majícími podle občanského práva alimentární povinnost k osobám jiným, zařazováni do tzv. náhradní zálohy s podstatně kratší služební dobou. Avšak ani v nedlouhé době, kdy se náhradní záložník nalézal na cvičení, nebyla jeho rodina materiálně zabezpečena nijak a teprve zákonem č. 141 ř. z. z r. 1908 byl v takových případech jistý vyživovací příspěvek poskytnut.

Snažilo se tedy zákonodárství řešit problematiku vyživování rodin při masovém zapojování mužského obyvatelstva do vojenské služby především znemožněním, resp. reglementací vzniku takových rodin. Záповědi manželství, které se z toho podávaly, postihovaly nyní již nikoli přesně ohraničený okruh osob jako ve staré armádě s dlouholetou služební dobou, nýbrž všechno mužské obyvatelstvo do 23—27 let věku. Měly však pouze dočasný ráz, ztrácejíce účinnost po vykonání vojenské služby, a

záložníci mohli se pak již volně oženit podle předpisů civilních (§ 52 br. zák. 151/1868).

Proto tímto systémem záповědí zůstala nevyřešena otázka materiálního zabezpečení rodinných příslušníků starších vojenských záložníků, jestliže byli v případě mobilisace znovu povoláni k vojenské službě, jak na tom předpokladu byla pro případ války nyní celá organizace armády založena. V takovém případě ocitalo se nevyhnutelně náhle bez živitele velké množství již existujících rodin a bylo nutno, aby se legislativa také s touto choulostivou situací, která mohla mít dalekosáhlé demoralisující účinky jak v armádě, tak v zázemí, nějak vyrovnala.

Stalo se tak teprve po dvanácti letech zákonem č. 70/1880 ř. z.,⁴⁰ jenž k zajištění výživy rodin mobilisovaných vojáků použil výnosu tzv. vojenské taxy. Platili ji podle § 55 br. zákona 151/1868 všichni, kdo podléhali branné povinnosti, ale nebyli k aktivní službě odvedeni. Vojenská taxa sloužila dříve k zajištění vojenských invalidů, nový zákon však §§ 17—24 použil výnosu taxovního fondu pro zaopatření rodin mobilisovaných záložníků. Vyživovací příspěvek, který podle tohoto zákona náležel, přestal být vyplácen šest měsíců poté, kdy živitel rodiny padl, a pozůstalí obdrželi pak jednou provždy jen jednorázovou podporu (§ 13). Stejný systém zůstal zachován i v novém zákoně o vyživovacích příspěvcích č. 237/1912 ř. z., jehož ustanovení se stala praktickými v době první světové války, i v nové úpravě již válečné, zákonem č. 313/1917 ř. z. a v jeho novele č. 126/1918 ř. z.

Vcelku tedy dlužno říci, že rakouské předpisy uspokojivou úpravu vztahů mezi příslušníky armády a jejich rodinami nepřinesly. Jediný drastický prostředek, jakým vyřešit tuto sociální otázku, našel tehdy buržoasní stát v systému zábran uzavření manželství, který ovšem musel zvyšovat průměrný věk vstupování do manželství a plně podepřít všechny stinné stránky tohoto zjevu.

Nová organizace armády přinesla ve svých důsledcích také důležité nové rozlišení mezi vojenskými osobami z povolání, které strávily ve svazku armády větší část svého života, a mezi hlavní masou vojáků, kteří byli ve službě pouze přechodně a odcházeli po kratší době zase do civilního života. Dosavadní předpisy o vojenských sňatcích, vydané před reorganizací, s tímto rozdílem ještě nepočítaly, a bylo nezbytné upravit dosavadní principy vojenského manželského práva se zřetelem k nové situaci a přizpůsobit je odlišným životním podmínkám rodin těchto dvou skupin vojenských osob.

Materiální zajištění pozůstalých rodinných příslušníků vojenských osob z povolání, odkázaných dříve jen na dávky z milosti a na výnos vlastní

⁴⁰ Prováděcí nařízení č. 86/1881 ř. z. Novela k taxovému zákonu č. 30/1907 ř. z. nepřinesla nic principiálně nového, leda úpravu výše vyplácených částek.

kauce, učinilo v této době jisté pokroky, třeba i velmi pomalé. Ještě zákon č. 158/1875 ř. z. o zaopatření vojenských osob⁴¹ nepřiznává pozůstalým žádných nároků vyjímaje tříměsíční pensi, resp. nepatrné odbytné sirotkům (§§ 25—27 a 59—60). Zákon o vojenské taxě č. 70/1880 ř. z. zabezpečil již poněkud lépe ty, jejichž živitelé padli před nepřitelem (§ 13) a zákon č. 41/1887 ř. z. přiznal konečně pensi i pozůstalým vojenských osob z povolání, které zemřely v míru. To byla proti starším poměrům základní změna, která odlišila poměry důstojníků z povolání od poměrů důstojníků záložních.

V nových poměrech musel se dostat do krize také starý systém rozdělení manželství poddůstojníků a mužstva do dvou tříd, který vznikl v poměrech armády převážně profesionální. Při nové úpravě sňatkových ustanovení pro společné vojsko, provedené předpisem z 11. července 1887,⁴² a analogické úpravě pro válečné námořnictvo z 30. září 1887,⁴³ bylo rozdělení manželství na dvě třídy zachováno (§ 38), ale manželství první třídy, stejně jako již ve starším předpise o sňatcích mužstva zeměbrany, stalo se dosažitelným pouze 10 % celkového stavu poddůstojníků z povolání u pluku (§§ 39 a 41). Podmínkou povolení byla nejméně tříletá aktivní služba a potvrzení o jmění neb věnu nevěsty, neb aspoň o tom, že je způsobilá k úhradě břemen manželství nějak přispěti. Jednoročním dobrovolníkům a žákům vojenských učilišť byla ženitba zakázána vůbec, a mužstvu základní služby, a také zbylým 90 % poddůstojníkům z povolání, pro které tak vytvořena velmi obtížná situace, která neodpovídala jejich skutečným životním podmínkám, povolovalo se jen manželství třídy druhé.

Rozdíl mezi manželstvím první a druhé třídy je však již značně setřen v poslední rakouské „Vorschrift über die Heiraten im k. u. k. Heere (A-36)“ z roku 1907.⁴⁴ Spočívá již jen v tom, že manželce a dětem z rodiny první třídy náleží jisté zaopatření, rodinám druhé třídy nikoli (§ 30). Dřívější rozdíl, který se týkal účinků manželství, tj. možnosti neb nemožnosti společného bydlení a alimentární povinnosti manželovy, je už nyní odstraněn, takže obojí manželství dostalo u vojenských osob z povolání podobu stejnou, jakou měla manželství civilní. Manželství první třídy přicházelo v úvahu jen pro nepatrnou kvótu poddůstojníků z povolání v hodnosti nejméně četařské, kterou stanovilo nařizovací cestou ministerstvo války, po splnění jistých dalších podmínek (§§ 33—37). Faktické sblížení obou tříd vojenských manželství mělo za následek, že u poddůstojníků

⁴¹ Prováděcí nařízení č. 2/1876 ř. z.

⁴² Publikován oběžníkem ministerstva války pres. č. 3685, Beiblatt für Heer 1887, 22. Stück.

⁴³ Nařízení PK/MS č. 1851, Beiblatt für Kriegsmarine 1887, 25. St.

⁴⁴ Presidiální číslo 9052/1907, Normalverordnungsblatt für das k. u. k. Heer 1907, 41. St. K tomu vyšel Anhang zur Vorschrift über die Heiraten im k. u. k. Heere (A-36 a), Wien 1908. Z literatury srv. A. Hajdecki, Militär-Heirats- und Kautions-Vorschriften (Wien 1909, Moritz Perles Oesterreichische Gesetze, Heft 84).

z povolání byl nyní silně omezen i počet manželství třídy druhé⁴⁵ a že tedy značná jejich část byla odsuzována k celibátu. Povolení k sňatku druhé třídy bez určité kvóty smělo se udělovat jen mužstvu v základní službě, ale jen výjimečně a z vážných důvodů (§ 38). Jejich rodinní příslušníci tím samozřejmě nezískávali nijakých nároků vůči vojenskému eráru a voják žádné úlevy při plnění služby.

Analogicky byly pak upraveny i podmínky pro povolení sňatku příslušníkům zeměbrany,⁴⁶ zatím co u námořnictva zůstal až do konce monarchie v platnosti starý předpis z r. 1887. Četnictvo bylo, po několikeré reorganizaci starší,⁴⁷ vyňato ve sňatkových věcech z předpisů platných pro armádu zákonem č. 19/1876 ř. z.⁴⁸ a dána mu ustanovení vlastní; znovu byla formulována při nové organizaci zákonem č. 1/1895 ř. z., provedeným nařízením ministerstva zeměbrany č. 43/1895 ř. z., organickými ustanoveními a služební instrukcí.⁴⁹

Podle nich uděloval povolení k sňatku četníkům ministr zeměbrany resp. cestou delegace zemská četnická velitelství (§ 38 zák. č. 1/1895). Také manželství četníků byla omezena určitou kvótou; podle § 26 organických ustanovení⁵⁰ neměl počet četníků zpravidla přesahovat počet četnických stanic v obvodu příslušného zemského velitelství, takže také většina četníků byla odsouzena k doživotnímu celibátu.

V podstatě nezměněná ustanovení přinesly celkem shodně oba předpisy pro společnou armádu z l. 1887 a 1907 a předpis pro válečné loďstvo z r. 1887 pro manželství důstojníků. Rakouské předpisy navazovaly na tradice neporušené už od r. 1777, byly přetíženy enormním formalismem a patřily, jak přiznávali sami polooficiální vojenští spisovatelé, k nejtvrdším na evropském kontinentě.⁵¹

Požadavky, kladené na osobu důstojnické nevěsty, byly formulovány poněkud „moderněji“. Požadovalo se, aby nevěsta byla bezúhonné pověsti „und von einer dem Stande des Ehewerbers entsprechenden sozialen Bildung und Abstammung“ „dass der Charakter des Ehewerbers durch die eheliche Verbindung mit ihr nicht herabgesetzt werde“, a aby manželství odpovídalo v každém směru „den im Heere bestehenden Ansichten über die Erfordernisse einer standesmässigen Ehe“ (§ 3 obou předpisů). Zda

⁴⁵ Podle přílohy V, k § 33 uvedeného předpisu bylo povoleno 10 % manželství první třídy, u některých pomocných složek 10—50 %; výnosem ministerstva války č. 2459 (Normalverordnungsblatt 1912, 17. St.) stanovena kvóta 12 % manželství první a 3 % druhé třídy; výnos č. 4030 (Nvbl. 1913, 25. St.) stanovil 27 % manž. první a 3 % druhé třídy; výnos č. 2974 (Nvbl. 1914, 22. St.) 27—34 % první třídy, ap.

⁴⁶ Landwehrverordnungsblatt 1908, 12 St.

⁴⁷ K tomu srv. Mayrhofer, Handbuch I. (vyd. 1901) str. 996 pozn. 3 a Slovník veřejného práva čs. I. (Praha 1929) str. 188—9.

⁴⁸ Provedeno v Organische Bestimmungen für die k. k. Gendarmerie a služební instrukcí z 29. února 1876, Verordnungsblatt für die Gendarmerie č. 1 ex 1876.

⁴⁹ Jsou ve výtahu otištěny u Mayrhofera I., str. 1013—1077 (5. vyd.).

⁵⁰ Mayrhofer I., str. 1017.

⁵¹ Srv. Hajdeckí (podplukovník-auditor), 1. c. str. 3.

jsou tyto vlastnosti v osobě nevěstině splněny, posuzoval velitel pluku, popř. po slyšení důstojnického sboru, v některých případech se vyžadovalo i okresním úřadem potvrzené dobrozdání duchovního správce nevěsty (§ 14 předp. z r. 1887; § 8 předp. z r. 1907).

Tím bylo legalisováno vybírání nevěst v souladu se zpátečnickými a polo-feudálními představami o stavovské cti v rakouském důstojnickém sboru, jehož kolektivu byl zaručen na výběr nevěsty každého jednotlivého příslušníka vliv. Jak reakční představy v tomto směru v důstojnických kruzích udávaly tón, o tom svědčí skutečnost, že § 16 předpisu z r. 1887 po vzoru předpisů starších klade bez ohledu na prosincovou ústavu a na státní jurisdikci v manželských věcech jako předpoklad k povolení důstojnického sňatku nejen neexistenci zákonné překážky občanského, ale také církevního práva. Věc ovšem vzbudila v liberálních právnických kruzích odpor a byla pranýřována.⁵²

Pochybný zájem služby sledovala ustanovení o omezených kvótách důstojnických manželství, v předpisu z r. 1887 ještě velmi nízkých, (§§ 4—7; jedna třetina mírového stavu, u gen. štábu a pomocných složek polovina až dvě třetiny) a teprve předpisem z r. 1907 (§§ 3—4,6 a příloha I. k § 4) poněkud zvýšených (polovina mírového stavu u bojových složek, dvě třetiny u složek pomocných), při čemž však důstojníkům některých jednotek tělesné stráže a žákům vojenských učilišť zakázáno vstupovat v manželství vůbec (§ 5 předp. z r. 1907).

Zachována zůstala i instituce důstojnických svatebních kaucí, ale v tomto směru došlo proti předcházejícím předpisům k významnému zhoršení. Zatím co podle normál z let 1777, 1812 a 1861 byla výše kaucí úměrná hodnosti žadatele a stoupala od nižších hodnot k vyšším, gradovány nyní kaucí opačně tak, že byly vyšší u nižších hodnot a klesaly směrem k vyšším, což směřovalo zase právě proti mladším důstojníkům. Nadto ještě ponecháno v platnosti ustanovení, jež ukládalo důstojníkům mladším třiceti let zřídit kaucí v dvojnásobné výši než jaká odpovídala jejich hodnosti (§ 12 předp. z r. 1887), a teprve předpis z r. 1907 přinesl jisté zmírnění a předepsal v tomto případě zřízení kaucí ve výši pouze 150 ‰. Způsob zajištění kaucí i jejich privilegované občanskoprávní postavení zůstaly podle těchto předpisů zachovány. Jediným pokrokem bylo, že předpis z r. 1907 nevyměřoval již výši kaucí výši ročního důchodu, ale ve fixní částce,⁵³ což poněkud usnadnilo manipulaci a zjednodušilo formalitu zřízení kaucí provázející.

⁵² Srv. J. Ofner, Die Verordnungen des Kriegsministeriums über das Militär-eherecht v Zeitschrift für Notariat und freiwillige Gerichtsbarkeit in Oesterreich 1898, str. 301—2.

⁵³ Podle § 11 předpisu z r. 1887 byl u nižších důstojníků požadován roční důchod z kaucí 1000 fl., u vyšších 800 fl., u hospodářských 600 fl., u vojenských úředníků takový, aby dohromady s jejich gáží dával 1200 fl. ročně. Podle přílohy II. k § 7

Poměrně značná výše svatebních kaucí vylučovala však stále z řad vojenských nevěst prakticky i dcery úřednické a omezovala výběr důstojníků jen na kruhy čistě kapitalistické nebo feudální. Když byly v zákonech č. 70/1880 a č. 41/1887 ř. z. zajištěny pro důstojnické pozůstalé penze, pozbyly svatební kauce jakéhokoli hospodářského odůvodnění a zůstaly už jen kritériem, podřazujícím nejintimnější vztahy důstojníků peněžnímu kalkulu. Převedení lidských vztahů na peníze, jež bylo v obecném manželském právu kapitalistické společnosti zakrýváno, projevilo se tak ve vojenském manželském právu nepokrytě. Je pochopitelné, že to nemohlo vést k demoralisaci a rozšíření cynismu v řadách rakouského důstojnického sboru; celá instituce svatebních kaucí byla už zřejmě v rozkladu. Ukazují to v obou posledních řádech nově se objevující ustanovení proti různým podvodům při zřizování kauce, zřizování kauce jen naoko třetími osobami apod. (§ 29 předp. z r. 1887; § 21 předp. z r. 1907).

*

Za světové války v l. 1914—1918, kdy došlo poprvé k povolání velkého počtu záložníků do vojenské služby, nerozhýbala se rakouská legislativa k tomu, aby povolila vojákům, chtějícím vstoupit v manželský svazek, nějaké úlevy. V platnosti zůstaly beze změn dosavadní předpisy, přestože ustanovení o. z. o. o opakovaných ohláškách nebyla u frontových vojáků, kteří se dostávali do zázemí jen na krátkou dovolenou, proveditelná, a vyžadovala četných dispensů, jejichž vyřizování zatěžovalo prořídlý personál správních úřadů.⁵⁴

Zato po rozbití Rakousko-Uherska v r. 1918 se dosavadní režim vojenských manželství úplně zhroutil. Ačkoli všechna rakouská ustanovení o vojenských manželstvích byla do čs. právního řádu recipována, pozbyla úplně autority a nikdo se jimi neřídil. Čs. úřady mohly se snad nadít úspěchu, když se snažily zvládnout několika předpisy z l. 1918—19 aspoň uzavírání sňatků vojenských osob z povolání, ale manželství osob povinných odvodem i mužstva v aktivní službě vznikala v těchto letech bez ohledu na předpisy nenáviděného Rakouska úplně volně.

Proti tomu se postavil teprve čs. branný zákon č. 193/1920 Sb., který v § 36 (opakovaly ho pak beze změn novely br. zákona č. 53/1927 a č. 30/1934 Sb.) bez ohledu na zřejmý odpor obyvatelstva, jak pravila důvodová zpráva, „z vojenských důvodů“ převzal všechna ustanovení o omezení sňatků vojenských povinných z branných zákonů rakouských.

předpisu z r. 1907 stanoveny kauce s předpokladem 4 % úrokování pro poručíky ve fixní částce 60 tis. zl., pro nadporučíky 50 tis. zl., pro hejtmany 40 tis. zl., pro majory 30 tis. ap.

⁵⁴ Srv. Merk l, Das Recht der Kriegstraunngen, Allgemeine österr. Gerichtszeitung 1917, číslo 5 a 7.

Stanovilo se tu, že všechny osoby, které dosud nesplnily odvodní povinnosti (tedy podle § 9 br. zákona všechno mužské obyvatelstvo do 22 let věku), „mohou se oženit jen výjimečně, prokáží-li okolnosti zvláštního zřetele hodné“ se svolením politického úřadu první instance v dohodě s doplňovacím velitelstvím, odvedenci před nastoupením presenční služby, osoby v presenční jakož i v další činné službě jen se svolením vojenských představených. Odvodem povinni mohli se proti zamítavému rozhodnutí odvolat, osoby v presenční službě však ani možnost rekursu neměly.⁵⁵

Prováděcí předpisy k brannému zákonu a další vývoj prokázaly jasně nad všechnu pochybnost, že to ani nyní nebyly „vojenské důvody“, nýbrž opět bezohledné zřetele úsporné, které přiměly také čs. legislativu k dalekosáhlým omezením uzavírání sňatků u mladšího mužského obyvatelstva.

Problematika výživy rodin, jejichž živitelé odešli vykonávat vojenskou službu, se novou čs. úpravou doplňování vojska ještě více zauzlila. Rakouské předpisy se od r. 1868 snažily zmírnit sociální tvrdosti v takových případech tím, že překládaly živitele rodin do náhradní zálohy s podstatně kratší služební dobou. Československý branný zákon z r. 1920 však nehodlal koncedovat ani takovéto úlevy, a zrušil v § 63 všechny výhody, které poskytovaly živitelům rodin branné zákony rakouské. Existenční zajištění rodinných příslušníků z veřejných prostředků v době, kdy jejich živitel dlel ve vojenské službě, vyvstalo tak jako naprosto nutný postulát, který již nebylo možno nijak obejít. Tak musel čs. branný zákon v § 39 přislíbit zákonnou úpravu této otázky, s jejímž vyřešením však legislativa příliš nespěchala.

Ačkoli branci, odvedení podle nového branného zákona, a tedy mezi nimi již také živitelé rodin, musili nastoupit dvouletou službu již 1. října 1920, byl vládní návrh čs. zákona o vyživovacích příspěvcích podán teprve 1. prosince 1920,⁵⁶ a jeho projednání se protáhlo, bez ohledu na kritickou situaci, v níž se octly postižené rodiny, až do jara 1921.

Osnova přiznávala jakési vyživovací příspěvky rodinným příslušníkům vojenských osob v presenční službě, jestliže byli v době, kdy povoláný službu nastoupil, nemajetní, k výdělku nezpůsobilí a výživou na povoláním závislí. Podle § 3 však nárok na vyživovací příspěvek nevznikal v těch případech, kdy voják uzavřel manželství bez povolení potřebného podle § 36 br. zákona, nebo jestliže se manželka se souhlasem manžellovým vzdala před uzavřením sňatku nároku na vyživovací příspěvek prohlášením řádně ověřeným.

Zatímco omezení způsobilosti vojenských povinníků uzavírat manžel-

⁵⁵ Srv. § 142 vl. nař. 269/1921 Sb. a § 258 vl. nař. 141/1927 Sb.

⁵⁶ I. volební období poslanecké sněmovny, tisky č. 1017.

ství prošla ještě s ostatními ustanoveními branného zákona v Revolučním národním shromáždění r. 1920 bez debaty pod ochranou sevřeného šiku koaličních stran, stal se návrh zákona o vyživovacích příspěvcích v I. Národním shromáždění již předmětem ostré oprávněné kritiky levicových poslanců.⁵⁷ Osnova vskutku znamenala v některých bodech krok zpět i za starší zákony rakouské, a skutečné vyřešení sociální problematiky, spojené s přidržováním živitelů rodin k dvouleté vojenské službě, nepřinášela, ponechávajíc otevřená zadní vrátka, jimiž mohla vojenská správa všechny nároky ze zákona plynoucí snadno anulovat.

V debatě bylo poukázáno především na to, že čs. úprava zbavuje nároku na vyživovací příspěvek družky vojáků, kterým ho přiznala i zákonná úprava klerikálního Rakouska z r. 1917, a zejména § 3 osnovy byl označen přímo jako vyděračský; oposice předvídala, a ukázalo se, že správně, že státní správa bude udělovat povolení k sňatku jen těm žadatelům, kteří se nároku na vyživovací příspěvek předem zřeknou, což ovšem obracelo smysl zákona na ruby. Kromě toho neurčité vymezení podmínek, za kterých nárok vzniká, umožňovalo vojenské správě přesunovat břemeno výživy vojákovy rodiny na činitele třetí.

Koaliční řečníci vyřídili tyto námitky neurčitými poukazy na pouze provizorní ráz navrhovaného zákona a stálé armády v Československu vůbec, a nešetřili mlhavými sliby brzkého přechodu k miliční soustavě. To byly ovšem jen chimérické vidiny, a tak ustanovení zákona o vyživovacích příspěvcích, která byla dne 18. března 1921 podle vládního návrhu odhlasována a vyhlášena pod č. 120 ve Sbírce s platností jen do konce roku 1921, byla zákonem z 21. prosince 1921 č. 476 Sb. prodloužena až do další „jednotné úpravy“, ke které však za předmnichovské republiky již vůbec nedošlo.⁵⁸

Nedůvěra opozičních poslanců k § 3 zákona o vyživovacích příspěvcích byla vbrzku ospravedlněna: branné předpisy, vydané vládním nařízením č. 269/1921 Sb., které přinesly v §§ 140—143 bližší určení podmínek pro povolování manželství podle § 36 branného zákona (v podstatě stejnou úpravu měly pak i §§ 258—262 nových branných předpisů vydaných vl. nařízením č. 141/1927), stanovily výslovně, že povolující orgán, přezkoumav rodinné, majetkové a výdělkové poměry žadatele, smí udělit povolení k sňatku v případě, že by mohl vzniknout nárok na poskytnutí vyživovacích příspěvků podle zákona 120/1921 „jen tehdy, jestliže se nevěsta prohlášením řádně ověřeným vzdá se svolením svého ženicha nároku na poskytování vyživovacích příspěvků, jenž by jí nebo jejím dětem v pří-

⁵⁷ Srv. těsnopisecké záznamy o 55. a 57. schůzi poslanecké sněmovny I. volebního období.

⁵⁸ Jistým zlepšením bylo jen, když vl. nařízení č. 279/1936 Sb. přiznalo nárok na vyživovací příspěvky i rodinným příslušníkům vojáků, kteří byli v době nástupu vojenské služby nezaměstnanými.

padě provdání příslušel".⁵⁹ Pro jistotu mělo být před vydáním souhlasu ještě zjištěno i stanovisko domovské obce, jíž by připadla povinnost postarat se o výživu manželky a dětí vojákových v případě, že by jiných zdrojů výživy nenalezly.

Tak byl čs. zákon o vyživovacích příspěvcích č. 120/1921 Sb., kterým se koalice chlubila jako sociální vymožeností, jíž Československo předčí ostatní státy, normou vsutku kuriosní, která ve skutečnosti otázku zajištění rodin, jejichž živitelé konali vojenskou službu, nijak neřešila. Podobně, jako zachovaly všechna omezení sňatků vojenských povinníků podle zákonů rakouských, vrátily se čs. předpisy také v této otázce k rakouskému systému naprostého nerespektování potřeb jejich rodin, a situace byla nyní o to horší, že živitelé rodin neměli konat desetinedělní službu v náhradní záloze s několika cvičeními ve zbraní jako v armádě rakouské, ale dvouletou základní službu jako všichni branci ostatní.

Nesmlouvavost čs. branného zákona 193/1920 se však právě v tomto směru zanedlouho ukázala z finančních důvodů neudržitelnou; již zákonem č. 370/1922 Sb. byly poskytnuty živitelům rodin jisté výhody v plnění branné povinnosti, a konečně novela k brannému zákonu č. 53/1927 Sb. zavedla pro ně opět instituci dvanáctinedělní náhradní zálohy.

Tak se po kratším mezidobí, přes papírovou existenci zákona o vyživovacích příspěvcích, vrátily poměry ve skutečnosti úplně do starých kolejí rakouských také pokud jde o zajištění výživy příslušníků vojákovy rodiny. O povolení k uzavření sňatku mohli prakticky požádat jen příslušníci dobře situovaných buržoasních rodin. Chudší žadatelé, kteří vyživovací příspěvky pro rodinu postrádat nemohli, nemohli také dosíci povolení k sňatku před ukončením presenční vojenské služby, ledaže by vydali svou sotva založenou rodinu všanc bídě a existenční nejistotě.

Jisté změny k lepšímu nastaly v ustanoveních o povolování manželství vojenským osobám z povolání, avšak nikterak neběželo o změny převratné a nadto ještě mnohé z nich neměly dlouhého trvání.

Revoluční situace v letech 1918—1920 donutila vojenskou správu nejprve k dosti pronikavé demokratisaci předpisů v tomto oboru, kterou byla, třebaš váhavě, odbourána nejhorší omezení starých předpisů rakouských. Výnosem MNO ze dne 19. listopadu 1918⁶⁰ bylo především zásadně prohlášeno zrušení důstojnických svatebních kaucí, ale až do nové úpravy zabezpečení vdov a sirotek po důstojnících mělo se postupovat ještě případ od případu zvláště. U poddůstojníků z povolání bylo výnosem MNO ze dne 11. června 1919⁶¹ konečně odstraněno rozlišování manželství na dvě třídy tak, že nadále všechna jejich manželství byla pokládána

⁵⁹ Viz § 140 odst. 4, § 141 odst. 3, § 142 odst. 3 vl. nař. 269/1921 Sb. a § 259 vl. nař. č. 141/1927 Sb.

⁶⁰ Presíd. č. j. 1364, viz Věstník MNO (výnosy věcné) I.—1918, čl. 37.

⁶¹ Č. j. 3889/VIII-5, viz Věstník MNO (výnosy věcné) II.—1919, čl. 786.

za manželství první třídy, avšak jejich počet zůstal omezen kvótou, jejíž výše se určovala součtem povoleného počtu manželství první a druhé třídy podle rakouských předpisů. Nerozešly se tedy první výnosy československého MNO s principy rakouského vojenského manželského práva zcela a důsledně.

Teprve výnos MNO ze dne 12. srpna 1919,⁶² kterým byly stanoveny obecné zásady pro povolování sňatků důstojníkům z povolání, uvedl do vývoje vojenského manželského práva u nás nové relativně pokrokové zásady. Žádat o povolení sňatku byl oprávněn po dosažení 24 let věku každý důstojník „pakliže se nalézá v uspořádaných hmotných poměrech“, svatební kauce byly úplně a definitivně zrušeny, a v ostatních věcech byly pro důstojníky prohlášeny za závazné tytéž předpisy, které platily pro obyvatelstvo civilní. Tento předpis je nepochybně nejdemokratičtější normou zvláštního vojenského manželského práva v dějinách kapitalistického právního řádu na naší půdě; neomezuje počet důstojnických manželství určitou kvótou, ani nepožaduje určitých vlastností v osobě nevěsty, a věková hranice, kterou klade jako jediné omezení, je poměrně nízká. Manželské právo vojenských osob se tímto předpisem značně přiblížilo obecnému manželskému právu. Avšak po opadnutí revoluční vlny v roce 1920 projevil se zpětný pohyb také ve vývoji tohoto oboru a předpis MNO z r. 1919 byl brzy pozměněn.

Podle zmocnění branných předpisů č. 269/1921 Sb.⁶³ měly být podmínky povolování manželství vojenských osob z povolání definitivně upraveny zvláštními předpisy, což se stalo „Služebním předpisem o povolování sňatků důstojníkům z povolání A - VI (od r. 1936 A - V - 7)“, který byl publikován rozkazem presidenta republiky ze dne 17. listopadu 1924.⁶⁴ Jím byla, ve formě sice zmírněné a poněkud zastřené, obnovena většina omezení důstojnických sňatků, jak je znaly předpisy rakouské.

Povolení k sňatku důstojníka směl udělit zemský vojenský velitel, ale jen tehdy, nebudou-li sňatkem ohroženy „vyšší vojenské zájmy“ či poškozeno nebo ohroženo dobré jméno vojska. Co se těmito vyššími zájmy a dobrou pověstí rozumělo, bylo zřejmo z dalších předpisů, které požadovaly, aby nevěsta byla bezúhonné pověsti a aby nehrozilo nebezpečí, že se důstojník sňatkem uvede v nouzi, čímž byly v zahalené formě znovu obnoveny staré požadavky na určité společenské a majetkové postavení nevěsty. Žadatel musel být nejméně 28 let star (u letectva, z důvodů těžko pochopitelných, byla předepsána dokonce hranice 30 let) a musel sám mít již jistý stupeň služného. Je tedy tento předpis předmnichovské republiky již zase ovládán představou, že se důstojník má vyšší životní úrov-

⁶² Č. j. 71034/voj. osob., viz Věstník MNO (výnosy věcné) II.-1919, čl. 958.

⁶³ § 142 odst. 2 vl. nař. 269/1921 a § 261 vl. n. 141/1927 Sb.

⁶⁴ Věcní věstník MNO 1924, čl. 716.

ní odlišovat od ostatního obyvatelstva a že není únosné, aby jeho rodina vedla skromný život.

O vlastnostech nevěsty a o majetkovém zajištění příštího manželství koná se před povolením sňatku šetření (§ 7), kde se k věci vyjadřuje důstojnický sbor, případně se zjednávají informace dotazem u politické správy nevěstina bydliště. Na základě toho podává veliteli útvaru vótum jakýsi samosprávný orgán důstojníků, (tříčlenná) sňatková komise každoročně od důstojníků volená (§ 8).

Velitel však není výrokem této komise vázán; byla tedy ve srovnání s předběžným řízením podle rakouského předpisu z r. 1907 demokratisace jen velmi nepatrná, a zásada, že jednotlivý důstojník není pánem své volby, ale že při tom podléhá soudu celého důstojnického sboru a je vázán jeho stavovskými předsudky, uplatnila se zase v neztenčené míře.

Analogicky bylo následujícího roku 1925 prozatímním „Organisačním předpisem pro rotmistry (Org. III - 2)“⁶⁵ upraveno povolování sňatků pro tuto kategorii vojenských osob z povolání. Předpokladem povolení sňatku bylo stáří 28 let, dvouletá služba v hodnosti rotmistrovské a stejné vlastnosti nevěsty a materiální vyhlídky manželství, jako u důstojníků. V předběžném šetření se o těchto skutečnostech vyjadřoval sbor rotmistrů a jejich sňatková komise (jejím předsedou byl však důstojník), a jen ve zcela výjimečných případech se smělo od uvedených požadavků odhlédnout. Tato ustanovení přešla beze změn do definitivního „Předpisu pro rotmistry A - VI - 1“ z roku 1936⁶⁶ a podobně byly upraveny i podmínky sňatku pro délesloužící⁶⁷ s požadavkem 26 let věku a šesti let služby, avšak bez součinnosti samosprávné sňatkové komise z jejich řad.

*

Právo předmnichovské republiky nerozšířilo podstatně ani možnosti uzavírání manželství u příslušníků jiných ozbrojených útvarů, ať už recipovalo předpisy, které platily za Rakouska, nebo ať vydávalo vlastní ustanovení nová.

Tak československý zákon o četnictvu č. 299/1920 Sb. převzal v § 24 rakouská omezení volnosti četníků uzavírat manželství, a to z důvodů, jež byly mnohem méně zakrývány, než při současném zákonu branném. „Kdyby bylo všem četníkům bezpodmínečně dovoleno se ženiti“, uvažuje důvodová zpráva vládního návrhu zákona,⁶⁸ „byly by tím finance státní velmi zatíženy“ a byla by ztížena mobilita četnictva vzhledem k panující bytové nouzi, jelikož „přeložení četníci nemohou zpravidla přestěhovati hned své

⁶⁵ Věcní věstník MNO 1925, čl. 435, §§ 85—92.

⁶⁶ Věcní věstník MNO 1936, čl. 187, odst. 73—111.

⁶⁷ Předpis A-VII-1, Věcní věstník MNO 1936, čl. 383, §§ 35—45.

⁶⁸ Revoluční národní shromáždění, tisk č. 2212 ze dne 17. ledna 1920 k § 24.

rodiny do nového působiště, čímž nastává státu nutnost platit jim vyšší požitky“ (odlučné). Proto bylo ustanoveno, že za četnického čekatele smí být přijat jen uchazeč svobodný nebo bezdětný vdovec (§ 17), a oženiti se smí až po dosažení definitivy, jestliže již dosáhl 30 let věku, nebo po čtyřech letech služby u četnictva, tj. minimálně ve věku 25 let, poněvadž za čekatele nemohly být přijaty osoby mladší 21 roku. Znamenaly tedy republikánské předpisy pro četníky úlevu v tom, že počet jejich manželství nebyl už omezen určitou kvótou, ale zato byly stanoveny nové podmínky co se týče stáří a služebního postavení uchazeče.

Pro finanční stráž zůstal i v předmnichovské republice v platnosti rakouský předpis o sňatcích ze dne 19. března 1907,⁶⁹ jehož platnost byla po převratu rozšířena i na Slovensko. Ke sňatku mužstva vyžadovalo se povolení zemského finančního ředitelství. Také k finanční stráži směli být přijímáni jen svobodní uchazeči a povolení k ženitbě smělo být pak uděleno těm, kteří dosáhli 28 let věku, avšak jen tak, aby vždy polovina stavu zůstávala neženata. Po roce 1918 zavládla sice liberálnější praxe při povolování,⁷⁰ ale omezovací ustanovení visela nad celníky stále jako Damoklův meč.

*

Zobecníme-li závěry, které vyplynuly ze studia zvláštních ustanovení buržoasního manželského práva pro vojenské osoby a příslušníky jiných ozbrojených útvarů, můžeme konstatovat, že nenápadný § 54 o. z. o. s předpisy, které konkretisovaly jeho ustanovení, vytvořil pro osoby, podléhající jeho působnosti, podstatně horší postavení v manželském a rodinném právu, než mělo obyvatelstvo ostatní. Přes formální rovnost před zákonem byla u těchto osob značně omezena volnost vykonávat subjektivní práva, jež občanský zákoník zaručoval, a v některých případech doznal i sám obsah manželství podstatné modifikace. Poněvadž se ustanovení § 54 vztahovala zprvu na určitý okruh osob prakticky doživotně, později dočasně na všechno mužské obyvatelstvo v určitém věku, můžeme říci, že tak bylo ve skutečnosti vytvořeno druhé manželské právo kapitalistické společnosti, které platilo místo obecného manželského práva a vedle něho za jistých podmínek.

⁶⁹ Nařízení společného ministerstva financí č. 21/34, Věstník min. financí 1907 č. 45. Ve starší době podle *Verfassung der Gränzwache* z r. 1829 (§§ 82—85, Prov. GS. Böhm. XIII. str. 382—3) udělovalo se mužstvu povolení k manželství po 5 letech služby tak, aby u jedné rotě nebylo více než 20 ženatých celníků, nedbání zákazu mělo za následek ztrátu místa (srv. též nařízení dvorské komory z 18. srpna 1836 Prov. GS. Böhm. XVIII č. 235 a dv. dekret z 21. dubna 1843 č. 696 [GS, §§ 245—6]). Komisaři finanční stráže, vzeší z řad mužstva, nesměli se oženit, dokud nedosáhli definitivy, ostatní komisaři až dva roky po přísaze (výnos min. financí z 15. dubna 1858 Z 19692).

⁷⁰ Srv. heslo Finanční stráž ve Slovníku veřejného práva čs. I., str. 625.

Charakteristickým rysem tohoto druhého manželského práva je tendence, znemožnit uzavření manželství a založení rodiny vůbec (numerus clausus manželství) nebo alespoň posunout hranici vstupu do manželství až do poměrně pokročilého věku. Skutečnost života v kapitalistické společnosti vyznačovala tak podstatně jiná ustanovení o způsobilosti uzavřít manželství, než jaká se podávala z občanského zákoníka.

Podobně svobodná volba životního partnera byla tu omezena nikoli sice důvodnou bází ve smyslu § 55 o. z. o., ale fakticky ještě působivějšími existenčními obavami u osob, jež byly na vojenskou službu odkázány často jako na jediný zdroj obživy. Výběr nevěst byl tu determinován předsudky (manželský původ, tzv. bezúhonná pověst, neexistence církevních překážek ap.) a přímo třídními kritérii (kauce), při čemž kontrola výběru a součinnost vedoucích představitelů důstojnického sboru při něm dotýkala se přímo způsobilosti k právním činům určitého okruhu osob.

Účinky manželství byly v některých případech modifikovány natolik, že manželé byli od sebe odtrženi a jejich nerozlučný život v manželském společenství byl znemožněn, všeobecně pak v majetkových vztazích bylo přesunováno hlavní břemeno výdajů na výživu rodiny na manželku (manželství druhé třídy, kauce).

Bezohledné nakládání s člověkem jako s věcí, vláda temných předsudků, podřízení života zájmům peněžního žoku a převedení lidských vztahů na peníze vystupují ve zvláštních ustanoveních buržoasního manželského práva pro vojenské osoby najevo zcela nepokrytě.

Zákonem z 1. července 1947 č. 130 Sb. byly odstraněny přežitky v manželském právu vojenských osob, a jeho ustanovení pak přešlo do lidově demokratického branného zákona č. 92/1949 Sb. (§ 54), jeho prováděcího nařízení č. 209/1949 Sb. (§ 77) i do novely č. 88/1950 Sb.

Odpadla jakákoli omezení vstupu do manželství u osob, které nesplnily ještě odvodní povinnost, a zvláštní povolení k sňatku vyžaduje se v zájmu lidově demokratického zřízení a vojenském jen u osob, které se nalézají ve svazku armády. Výslovně bylo stanoveno, že povolení k sňatku těmto osobám „nelze vázat na vzdání se vyživovacího příspěvku“, čímž byla odstraněna paradoxní situace dřívější, a zákon č. 64/1950 Sb. se postaral o existenční zabezpečení rodinných příslušníků osob, povolanych k službě v branné moci.

DIE EHE VON MILITÄRPERSONEN IM RECHT DER KAPITALISTISCHEN GESELLSCHAFT AUF DEM GEBIET DER ČSR

Jiří Klabouch

Nach Aufhebung der feudalen Beschränkungen der Eheschliessungen stellten die Militärpersonen und die Angehörigen der anderen bewaffneten Formationen (Gendarmerie, Polizei, Finanzwache u. ä.) die zahlreichste Schicht der Bevölkerung dar, deren Eheverhältnisse auch im kapitalistischen Staate besonderen Vorschriften unterworfen blieben. Diese Vorschriften beschränkten nicht nur ihre Fähigkeit, Ehe zu schliessen und Familie zu gründen durch besondere Bedingungen, welche der übrigen Bevölkerung nicht auferlegt waren, aber auch Personen- und Eigentumsverhältnisse sowohl zwischen den Ehegatten als auch zwischen dem Ehegatten und den übrigen Familienangehörigen in aufsteigender und auch absteigender Linie betrafen und mitunter ziemlich einschneidend die Vorschriften des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches modifizierten. Nachdem beim System der allgemeinen Wehrpflicht die Beschränkungen (mindestens vorübergehend) die gesamte männliche, und in Hinblick auf den Charakter der Ehe indirekt auch die weibliche Bevölkerung betrafen, kann man von einem zweiten Eherecht sprechen, welches latent neben dem allgemeinen Eherecht existierte.

In den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts wandelt sich die Armee mit lebenslänglichem Militärdienst oder mit langjähriger Kapitulation in eine auf breiter allgemeiner Wehrpflicht mit kurzer Dienstzeit beruhende Armee um; die Entwicklung der Militär-Ehevorschriften ist durch diese weitgehende Umwandlung in zwei Perioden geteilt.

In der ersten Periode war es nur einer geringen Quote von Soldaten und Unteroffizieren (4—8 %) gestattet, eine sg. Ehe erster Klasse zu schliessen, welche wenigstens ein wenig der Ehe von Zivilpersonen ähnlich war und die Familie des Soldaten auch nach seinem Tode existentiell sicherstellte. Die anderen Soldaten durften im besten Falle nur eine sg. Ehe zweiter Klasse schliessen, welche ein dauerndes Zusammenleben der Familie ausschloss; nach dem Tode des Soldaten war in dieser Kategorie die Familie auf den Bettelstab angewiesen. Für den Lebensunterhalt der hinterbliebenen Familienangehörigen sollte ordentlich wenigstens in Offiziersfamilien gesorgt sein, aber auf ihre eigenen Kosten. Dies war einer von den Zwecken der sog. Offiziers-Heiratskaution, deren Leistung Voraussetzung für die Bewilligung der Heirat mit einem Offizier war. Ihr Ertrag sollte schon bei Lebzeiten des Gatten zur Ergänzung seines Einkommens und zur Sicherung der exklusiven gesellschaftlichen Stellung der Offiziersfamilien dienen. Die Beschränkung der Offiziere in der Brautwahl nur auf Angehörige der reichsten Schichten, welche sich daraus ergab, sicherte die Verknüpfung des Offizierskorps mit der herrschenden Klasse durch persönliche Verbindungen und seine Interessiertheit an der Stabilität der bestehenden Eigentumsverhältnisse.

In der zweiten Periode kam es zu einer Ausdehnung der Sonderbeschränkungen beim Eintritt in die Ehe nicht nur auf Soldaten im aktiven Dienst, sondern überhaupt auf die gesamte wehrpflichtige Bevölkerung. Niemandem durfte die Ehe eher bewilligt werden, bevor er nicht seiner Militärpflicht nachgekommen oder bei drei Musterungen für dienstuntauglich befunden worden war (d. i. praktisch bis zum Alter von 23—27 Jahren), soweit dafür nicht außerordentliche Gründe vorhanden waren. Während der ganzen Epoche des Kapitalismus ist nicht erreicht worden, dass die Familien von Personen, welche aktiven Militärdienst leisteten, materiell gesichert würden. Das tschechoslowakische Gesetz über die Unterhaltsbeiträge aus dem Jahre 1921 ist nur auf dem Papier geblieben. Eine gewisse Sicherung ihrer Existenz erlangten vom Jahre 1880 an nur die Familien von mobilisierten Reservisten. Der bürgerliche Staat konnte sich aber nicht mehr dem entziehen, durch Pensionen wenigstens die Existenz der hinter-

bliebenen Familienangehörigen von Berufsmilitärpersonen sicherzustellen. Die Offiziers-Heiratskautionen erlangten unter diesen Umständen noch mehr die Bedeutung eines Kriteriums für die klassenmässige Wahl der Bräute. Im Jahre 1919 wurden die Heiratskautionen aufgehoben, aber doch wurden auch weiterhin von Offiziersbräuten solche persönliche Eigenschaften gefordert, welche die Wahl der Offiziere in der gleichen Richtung determinierten.

Diese Hauptschlüsse werden in der abgedruckten Abhandlung eingehender demonstriert und durch eine Analyse der zuständigen Vorschriften und anderer Materialien belegt, namentlich der österreichischen Militär-Heiratsvorschriften aus den Jahren 1777, 1812, 1861, 1887 und 1907, der tschechoslowakischen Vorschriften aus den Jahren 1919, 1924, 1925 und 1936, der österreichischen und tschechoslowakischen Wehrgesetze und weiterer Bestimmungen über Gendarmerie, Polizei usw.